

KÜTAHYA SERAMİK VE ÇİNİCİLİK ZANAAT/SANATININ TARİHSEL SÜRECİ VE GERİLEME NEDENLERİ

Nurettin GÜLAÇTI¹

Öz

Kütahya seramik sanatı Kalkolitik dönemde başlamış, 14. Yüzyıldan sonra yerini Osmanlı dönemi çinicilik sanatına bıraktığı görülmüştür. Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi çini sanatında yaşanan iniş çıkış nedenlerinin araştırılması ve sorunların tespit edilmesi, paylaşılması ve çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Evren olarak çinicilik sanatı ele alınmış, Kütahya çiniciliği ile sınırlandırılmıştır. Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli ile yapılmış, literatür incelemesi ve bireysel görüşmelerle elde edilen bilgilerden yararlanılmış, Kütahya Çiniciliğindeki genel sorunların nedenlerine ulaşmaya çalışılmıştır. Anadolu seramikçiliğinin oluşum ve gelişim sürecine bakıldığında, dünyanın en zengin kültürlerine ev sahipliği yaptığı görülecektir. Anadolu, El Sanatlarındaki zengin birikimleri arasında çanak ve çömlekçilik ilk sıralarda yer almaktadır. Kütahya'da seramik sanatı, Kalkolitik Çağ, Tunç Çağı, Frigyalılar, Hititler, Roma, Helenistik Çağ, Bizanslılar, Selçuklular, Beylikler Dönemi ve Osmanlılar ile Dönemlerini tamamlamış ancak Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si ile yoluna devam ettiği görülmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'deki genel nüfus artışından kaynaklanan ticari kaygılar, seramik sanatının kalitesinde düşmeye neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kütahya, Seramik, Çini, El Sanatları, Teknoloji

KÜTAHYA CERAMICS AND TILE, CRAFT / ART HISTORY AND REASONS FOR REGRESSION

Abstract

Kütahya pottery art began in the Chalcolithic period, 14th. It is seen that after centuries it left its place to the art of the Ottoman period tilemaking. In this study. Investigation of the causes of the ups and downs that lived in Republican period tile art and it is aimed to present the solution proposals by identifying and sharing the problems in them. As universe, the art of tile making has been handled and limited to Kütahya tile. This research was carried out with the general screening model of qualitative research methods, literature review and information obtained from individual interviews with, The causes of the general problems in Kütahya tiles were tried to be reached. When you look at the process of formation and development of Anatolian ceramics, you will see that the world is home to the richest cultures. Kutahya ceramic art, Chalcolithic, Bronze Age, Phrygian, Hittite, Roman, Hellenistic Age, Byzantines, Seljuks, who have completed their term with Emirates period and Ottoman, the Republican Period shows that continued on his way with Turkey. As a result, the commercial concerns that arise from the general increase in population in Turkey create, causing a decrease in the quality of ceramic art.

Keywords: Kütahya, Ceramic, Tile, Handicraft, Technologies

¹Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü, ngulacti@gmail.com

Giriş

Geleneksel Türk Sanatları içerisinde çok önemli bir yere sahip olan çini sanatının esas anavatanı Orta Asya olarak bilinmektedir. Uygur Türkleri ile başlayan çini sanatı Karahanlılar, Gazneliler, İlhanlılar ve Anadolu'nun 1071 yılındaki fethinden sonra da Selçuklular ile Anadolu'ya tanıtılmıştır. Osmanlılar ile devam eden çini sanatı günümüze kadar gelmiştir. Çin'den ithal edilen porselenlerin ün kazanmalarından olacak ki, Türk yapısı "Kâşi" ye kalitesinin yüksekliğini vurgulamak için "Çini" denmeye başlanmıştır. Ayrıca o dönemde "Porselen" ise "Fağfuri çini" veya "Fağfuriye" diye adlandırılmaktaydı (Atalay,1983,s.6). Bazı kaynaklarda da "Gağfuri Çini" veya "Gayfuriye" diye de adlandırılmaktadır. Seramik ise teknolojik bakımdan her iki ürün arasında kalan ve farklı ısıl özelliklere sahiptir. Bugün Avrupa Ülkelerinin birçoğunda ve Amerika'da Seramik sanayi olmasına ve çini adı altında da üretim yapılmasına rağmen bunların hiçbirisi Kütahya çiniciliğini karakterize eden özelliklere sahip değildir. "İlk dönem Selçuklu ve Osmanlı çinilerinde ana bünyeyi kuvars oluşturmaktadır. Belirli oranlarda kil, bentonit veya kireçtaşı (dolomit-kalsit-tebeşir) da içlerine katılmıştır" (Ana Britanica, 1986-1987, s.477). Sonraki dönemlerde ise çamurun ana bünyesinin büyük bir kısmını kil oluşturmaktadır. Günümüz çinicilerinden bazıları ise yine kuvars ağırlıklı reçeteye dönmeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu Çinileri 700-800 °C'de, Osmanlı Çinileri ise 900-1000 °C'de fırınlanmıştır. Günümüz Kütahya'sında ise sırlı pişirim 900-930°C aralarında yapılmaktadır.

1. Kütahya Seramik Ve Çiniciliğinin Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi

Kütahya'da günümüz seramik ve çini üretimini gözden geçirmek ve bugünkü gelinen noktanın daha sağlıklı durum tespitini yapmak için, Kütahya seramik ve çini sanatının tarihsel sürecini de gözden geçirmek gerekmektedir. Tarihçiler Kütahya'da seramik sanatını Maden-Taş Çağı olarak da adlandırılan Kalkolitik Çağ'dan itibaren (M.Ö. 5500-3000) başladığını belirtmektedirler. Kütahya'da Kalkolitik Çağdan sonra Tunç Çağının (M.Ö.3000-2000) başladığı ve bu döneme ait eserler Arkeoloji müzesinde bulunmaktadır. Bu seramik buluntuların ana yapısı koyu gri, siyah ve kırmızı renklidir. Tek renkli kapların düz renk boya ile desenlenmiş olanları mevcuttur. Bazıları ince işçilik gösteren kâseler ve çizgi bezemeli küçük kaplardır (Özudoğru,1990, s.11). Kütahya'da Tavşanlı Kayı Köyü, Altıntaş Üç höyük Köyü, Simav yöresi kazılarında, torna ve elle şekillendirilen farklı ürünler ele geçmiştir (Özgüç, 1944, sayı.29, s.53). Kırmızı çamur kullanılarak şekillendirilen bu ürünler, daha koyu kırmızı astarlıdır. Gaga ağızlı testiler, çanaklar, iki kulplu çanaklar, üçlü çanaklar, farklı biçimdeki testiler bu dönemin karakteristik özelliğini gösterir. Tunç Çağı seramiği, yüzeyi perdahlı, keskin sivri köşeli form süslemeleriyle açıkça madeni kapları taklit eden çömleklerdir. Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde Hitit dönemine (M.Ö. 1750-1200) ait tek ve çift emzikli çaydanlık görünümündeki kaplar da bulunmaktadır. Hitit İmparatorluğu çağında en yüksek seviyesine ulaşan Hitit sanat eserleri, Kütahya bölgesinde Domaniç-Elmalı ve Altıntaş yörelerinde yapılan kazılarda bulunmuştur. Bu eserler krem, kiremit renkli, sarımsı, bazen şamot ve mika katkısının bulunduğu çamur bünyelerdir ve kendi renginden biraz daha koyu renkte astarlanmıştır. Kütahya ve çevresinin önemli bir Frig yerleşim alanı olduğu da bilinmektedir. Kütahya'da Frigler dönemine (M.Ö. 1200-700) ait birçok kaya anıtı, kale ve düz yerleşim yeri bulunmuştur. Kütahya ve civarında Frig dönemi seramik buluntuları diğer bölgelerde bulunanlardan farklıdır. Örneğin diğer bölgelerde görülmeyen pişmiş topraktan yapılmış tekerlekli çocuk oyuncakları bu dönemde Kütahya'da ortaya çıkmıştır. Friglerin tornada biçimlendirdikleri seramikleri tek ve çok renkli boyalarla süsleyerek iki gruba ayırdıkları görülmektedir. Frig seramiklerinin siyah ya da gri astarlı ve tek renkli türde, madeni kapların etkisinde kalınarak yapılmış örnekleri çok yaygındır. Süslemeli olanlarda motifler genellikle kırmızımsı kahverengi ve açık renk astar üzerine çeşitli biçimlerde uygulanmaktadır (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, t.y. s.161).

Frig dönemine ait ritonlar Frigyalı ustaların hayal gücünü ve yaratıcılığını sergileyen, hayvan biçimli, törensel içki kapları olup, Anadolu'da tarih öncesi çağlardan bu yana kullanıldığı bilinmektedir. Günümüz Kütahya'sında da bu formları andıran kaplar yapılmaktadır. Kütahya'nın tarihsel kültürü içerisinde Roma Çağı da yer almaktadır (M.Ö. 753-M.S. 476). Bu dönemde Aizonai (Emet-Çavdarhisar), Alia (Emet-Kırgı Köyü), Ameyra (Simav-Kiliseköy), Apiia (Altıntaş-Abya Köyü), Kadi (Gediz), Coteaeon (Kütahya) gibi daha bazı yerleşim birimleri ve şehirleri gelişmiştir. Roma seramiklerinin Terra Sigillataları ile ün yaptıkları da bilinmektedir. Sevim Çizer; Roma devri kaplarının en güzellerinin kırmızı cilalı ve zarif kabartılı Terra Sigillata olduğunu belirtmektedir (Çizer, 2005, s.110). Roma seramiklerinin tipik örneklerinin yanı sıra genellikle perdahsız olarak üretilmiş çok sayıda seramikler de mevcuttur. Roma Dönemi'ne ait bazı seramik buluntu örneklerini Kütahya Arkeoloji Müzesinde görmek mümkündür. Kütahya Arkeolojisi içinde Helenistik Çağ (M.Ö. 330-30) seramikleri de yer almaktadır. Helenistik Çağ sanatında Grek dünyasının büyük bir refahı gözlenir. Bu dönemde özellikle astar ve perdahın yanında çok ince, detaylı kabartma süslemeleri dikkat çekmektedir. Çok güzel Terra Sigillata örnekler de mevcuttur. Zengin bir Arkeolojik tarihe sahip olan Kütahya, Bizans Döneminde de (M.S. 330-1453) tarih sahnesindeki yerini almıştır. Bizans sanatı, Helenizm ve Roma sanatlarının içinde filizlenmiş ama Hristiyan dininin ve Mısır, İran, Suriye gibi Bizans İmparatorluğunun yayıldığı bölgelerdeki çeşitli kültür çevrelerinin etkisi altında kalarak biçimlenmiştir. Kütahya'daki Bizans dönemine ait seramik buluntuların azlığı, hem Kütahya Arkeoloji Müzesindeki seramik örneklerin azlığından hem de İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın yazısından anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1932, s.7). Kütahya çiniciliği üzerindeki etkilerin başlangıcı, Selçuklular Dönemi'nde (1078-1243) başlamıştır. 13. yüzyılda geniş topraklara ve güçlü bir devlete sahip olan Selçuklular, ilk olarak mimaride çiniyi kullanmaya başlamışlardır. Bu devirde camiler, mescitler, medrese ve türbeler ile birlikte sarayların da büyük ölçüde çinilerle, çini mozaik ve sırlı tuğlalarla süslediği bilinmektedir. Anadolu Selçuklularının mutfak eşyası olarak ürettiği seramikler, genellikle tek renkli, sırlı ve sgraffito desenli olanlardır. 1243 yılında Anadolu Selçuklu döneminin sona ermesiyle Kütahya'da Beylikler Dönemi etkisi görülmeye başlamıştır. Kütahya'da bulunan II. Yakup Bey'in altıgen türbe çinileri, Anadolu Selçuklularından beri yapılmış lacivert ve firuze renkli düz geometrik çini plakalardan oluşturulmuştur. Altıgen çinilerin arasında baklava dilimi olarak tabir edilen çinilerle süsleme güçlendirilmiştir. Zemin bordürlerinde yeşil, beyaz, mavi, lacivert, kırmızı ve sarı gibi renkler bir arada kullanılmıştır. Germiyanogulları döneminden kalan bir başka yapı ise Vecidiye Medresesi ve İshak Fakih Türbesi'dir. İshak Fakih türbesinin duvarları ve zemini firuze renk sırlı tuğla çinilerle kaplanmıştır. Kütahya seramik ve çiniciliğinin gelişmesinde yadsınamayacak derecede katkısı olan bir başka dönem ise Osmanlı seramik ve çiniciliğidir (1299-1923). Osmanlılar döneminde seramik ve çini sanatlarında yeri doldurulamaz zarafette eserler yapılmıştır. Osmanlı çini ve seramik sanatının başlangıcında Selçuklu mozaik çini tekniği ile renkli sır tekniği Osmanlı çinilerine bir başlangıç teşkil etse de "15. yüzyıl Osmanlı eserlerinde çini mozaığın çok kısıtlı yer aldığını izlenir." (Öney, 1987, s.69). Osmanlı Devleti'nin gittikçe büyümesi ve Padişahların sanata verdikleri önemden dolayı, yurt dışından sürekli yabancı usta ve sanatçıları Anadolu'ya getirmeleri sonucu çini sanatının ünü dünyaya yayılmıştır. Çini üretimi 14. ve 15. yüzyıllarda İznik merkezli olup; Kütahya'daki çinicilik ise İznik çiniciliği ile eşzamanlı olarak gelişmiştir. İznik'in zamanla yoğun talepleri karşılayamaması sonucunda Kütahya çiniciliği devreye konmuş ve İznige destek amaçlı çini üretimi yapılmıştır. Osmanlılar mozaik ve renkli sır tekniğine ek olarak bir yenilik daha getirmişlerdir. O da kabartmalı mercan kırmızı renginin 50 yıl süreyle kullanılmasıdır (1557). Osmanlı seramik ve çinileri incelendiğinde; çoğunlukla irili ufaklı derin kâseler ile geniş kenarlı tabaklardan oluştuğu görülecektir. Bu tür kaplar genellikle daire biçimli ve alçak kenarlıdır. Bunlar irili ufaklı derin kâselerin ve kısa daire ayaklı tabakların dipleri olarak bulunmuştur. 15. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın ortalarına kadar kullanılan renkli sır tekniği ile kırmızı çamur bünyeler mevcuttur. Bu yüzyıllarda Kütahya ve İznik'te mavi-beyaz çiniler de kullanılıyordu. Bu

çinilerin eski yayınlarda “Kütahyalı Abraham” çinileri diye adlandırıldığını da görülmektedir (Bilgi, 2005, s.12). 16.yy. da beyaz çamur kullanılmaya başlanmıştır. 16. yüzyıl sonlarına doğru İznik, çini merkezi olma niteliğini yavaş yavaş kaybederken, Kütahyalı çiniciler kendilerine has dekor anlayışı ile faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 17. ve 18. Yüzyılda çini sanatı zayıflar ve mavi-beyazlardaki kalite bozukluğu kendini hissettirir. Bu dönemde çini sırlarındaki kalite de düşmüştür. 17. yüzyılda Kütahya’yı ziyaret eden Evliya Çelebi, Kütahya’da 34 mahalle olduğunu, bunlardan birinde çini ve seramikçilikle uğraşan gayrimüslimlerin mahallesi olduğundan bahseder. Ayrıca o dönemde Kütahya’da 100 kadar çinici dükkânı olduğunu ve bu dükkânlarda 300 kadar işçinin çalıştığını vurgular. Evliya Çelebi seyahatnamesinde o dönemdeki çinicilerin başında Abdülğaffâr Medeni isminde bir pirlininin (Çinicilerin Odası Başkanı) bulunduğunu da belirtir. 18. yüzyıl ikinci yarısından sonra Kütahya çinçiliğinde renk ve biçim yönünden tekrar başarılı örneklerin verildiği de görülmektedir. Küçük ve zarif fincanlar, hokkalar, kâseler, ibrikler, sürahiler, mataralar, kadehler, kupalar, gülabdanlar, kandiller, buhurdanlar, süs yumurtaları, tütsü kapları ve tabaklar bu örneklerdendir. Desen olarak çiçekler, stilize yapraklar, damlalar, sarmaşıklar, kuşlar, balıklar, ulusal (yerel) giysili insan figürleri de kullanılmıştır. 18. yüzyıl Kütahya’sında imal edilen çini ve seramikler üzerinde ustaların işaretlerinin bulunması da ilginç bir gelişmedir. “Eflatun” işaretine ilk olarak 1740 tarihli bir seramikte rastlanmaktadır. Bu arada bazı eserlerin altında da Arap harfleriyle “Sıvaz” yazılı olanlar da vardır. “Sıvaz” işaretli bu seramiklerin Kütahya’da Sivahlı bir usta tarafından yapılmış olabileceği de muhtemeldir (Aksungur, 1983, s.95). 18. yüzyılda birçok Ermeni kilisesinde Kütahya çinilerini görmek de mümkündür. Bu devirde Ermenice, Rumca kitabelerin yanı sıra haç biçimleri, melek, aziz figürleri, kerubinler, Tevrat ve İncil’den bazı sahneleri gösteren çiniler imal edilip Osmanlı Devleti’nin her bir köşesindeki kiliselere gönderilmiştir. Kütahya 18. yüzyıl boyunca çini üretim merkezi olmayı sürdürmüştür. 18. yüzyılın çinçiliğin gelişimi açısından bir başka önemli yanı ise, bu dönemde Osmanlı Devleti ile fincancı esnafı arasında yapılan sözleşmedir.

Resim1. H.1180/M.1766 Tarihli Fincancılar Esnafı Anlaşması

Bu anlaşma, Kütahya Şer’iye Mahkemesi Kadı Ahmet Efendi zamanına ait sicilin 57. sayfasında bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlıca olan orijinal belgenin çevirisi şöyledir:

Medîne-i Kütahiyye’de vâki’ Fincancılar esnâfi kalfalarından Artin veled-i Uzun ve Acem oğlu Ohannes ve Boğos oğlu Serkiz ve karındaşı (2) İtoti ve Beklime oğlu Artin ve Tıbtut oğlu Mardos ve Çolak Serkiz ve Karabet veled-i Kazer ve Hani oğlu Serkiz ve Emancir (3) oğlu Serkiz ve Davred oğlu Karabet ve Nurcan oğlu Nurcan ve Kiğork veled-i Apik ve Kırkor veled-i İyici Esani (4) Ponoz ve karındaşı Ohannes ve Oseb? veled-i Akop veledân Hacik ve Kabadanı oğlu Virdik oğlu Serkiz ve şâir

(5) ma’lûmu’l-esâmî ve mahsûsu’l-eşhâs hirfet-i merkûme hulefâsı hâlâ Anadolu eyâletinde sâye-endâz-ı iclâl olan (6) vezîr-i âsaf-nâzır? müşîr-i nüştêrî-i tedbîr devletlü inâyetlü merhametlü Ali Paşa vakafallahu bi’l-hayr ve mâ yeşâ dâme bi’l-birrî zikrih (7) ? hazretlerinin dîvân-ı ma’delet-unvân-ı âsafâne ve eyvân-ı celâlet-nişân-ı vezîrânelennde ma’kûd meclis-i (8) şer’i-şerîf-i râsihü’l-ednâda tarafeynin iltimâsıyla li’ecli’n-nizâm ve’l-istihkâm hâzır olan hirfet-i mezkûre (9) üstâdlarından işbu as-hâbu’r-rakîm usta Artin ve Akop veledân İştanaki oğlu Artin veled-i Hayrat? (10) ve Artin veled-i Yakop ve Karakaş yeğeni Akop ve Usta Kazer ve Mardiros ve Serkiz

veled-i Davred ve Sarı oğlu (11) Simadin ve Acı Minaz ve Akop ve Şişman Murat ve ortağı Murat ve Karakaş oğulları Acı Akop ve Acı (12) Ohannes ve Acı Hator ve Acı Karabet ve Tulumcuoğlu Acı Ohannes ve Kılık oğlu Ohannes ve Şehri (13) oğlu Karabet ve Karakaş oğulları ve Oymacı Altun ve Akop ve Asto oğlu Karabet ve usta Mefer ? ve karındaşı Ohannes ve Taneci (14) oğlu Artin ve şeriki Serkiz ve Şirin oğlu Ohannes ve Kirkor ve Acı Madnos ve Altun ve Bedros ve Ohan oğlu Panos ve Bogos (15) ve Etnekçi oğlu Kirkor ve Taneci oğlu Akop nâm üstâd ve zimmiler mahzarlarında her biri bi-tav'ihimi's-sâf ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edüp (16) hırfet-i mezkûre hüsn-i nizâm ve intizâmı mürûr-ı ezmine ve ihtilât-ı müfsidân-ı edâmine ile muhtel olup üstâdlarımız (17) zarar-ı azîm ve hasâret-i cesîme duçar oldukları hasebiyle tarafeynin intifa-ı vasat ile arada dolap-ı kârhâne âolmak (18) üzre hırfet-i mezkûre i'mâl olunacak yigimii dört kâr hanede yüz aded hâs fincanı kırk akçeye hulefalar i'mâl ve küll-i yevm (19) her bir halîfe yüz elli hâs fincan işleyip ve üstâdlar dahi bilâ niza' altmışar akçesin i'tâ.ve şakırdan dahi yevmiye (20) yigirmi dört akçeye yüz bayağı fincan i'mâl ve iki yüz elli fincan i'mâlinde yevmiye alnuş akçe ahz ve cümle üstâdân ma'rifetiyle (21) hafife oldukda halîfe yevmiyesin ahz edüp ve orta evânın yüzü altmış akçeye işleyüp ve hulefalar dahi (22) yevmî yüz elli danesini amel ve doksan akçe alup büyük zarfların elli danesi bir guruşa amel olunup ve yüz hâs (23) fincan dört akçeye perdah ve harci? fincanın yüzü bir paraya perdah olunup ve pergâli yüzü bir paraya olup ve hulefalar (24) başka çarh işlemeyüp ve bura dahi almayup kadîmden alageldiği üzre yigimii dört kerhaneden mâ'adâ kârhane küşâd olunmayup (25) amel-i kadîm ve vech-i a'dele mürâ'ât oluna ve nizâm-ı mezkûre cümle razı ve hoşnûd ve gadr-i? himayeden ârî olmayup ba'de hâzâ; Hulefa (26) ve şâkirdândan ferd-i vâhid nizâm-ı mezkûreyi ihlâle ba'is hareketde bulunurlar ise katle bedel ve vaz'-ı kürek olunup te'dîbât-ı lâzûmemiz (27) icra olunsun. Bu veçhile hüsn-i nizâm ile ve kadîm âyîn-i hırfet üzre amele ta'ahhüd ve iltizâm eyledikde hilafı zuhur eder ise ber vech-i muharrer (28) vaz'-ı kürek olmasına râzıyuz dediklerinde gibbe't-tasadıku'mer'î bi'r-rizâ mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Cerâ zâlîke Fi'l-yevmî'r-râbi' min Safer li-seneti semânîne ve miete ve elf 4 Safer 1180/12 Temmuz 1766 (Kürkman, 200, s. 113-114).

1766 tarihli Fincancılar Anlaşması'nda içerik olarak şu hususlara değinilmektedir: Kütahya'da mevcut 24 çini ve fincan atölyesinde çalışmakta olan çok sayıdaki usta ve işveren ile Anadolu Valisi Ali Paşa arasında Kadı Ahmet Efendi zamanında bir sözleşme yapılarak tescil edilmiştir. Dünyada ilk toplu iş sözleşmesinin 1815 yılında İngiltere'de yapıldığı sanılırken, Kütahya'da bu belgenin ele geçmesi ile aslında ilk toplu iş sözleşmesinin 1766'da Kütahya'da gerçekleştirildiği de ortaya çıkmıştır (Gülaçtı, 2011, s. 48).

1.1. Fincancılar Anlaşması olarak adlandırılan bu belgenin kısa özeti şu şekildedir:

- 1-Mevcut 24 atölyedeki kalfalar 40 akçaya 100 adet has fincan imal edeceklerdir.
- 2-Ustalar 150 has fincanı işleyince 60 akça alacaklardır.
- 3-Ustabaşı olanlar 150 fincan işleyince 160 akça alacaklardır.
- 4-100 has fincan 4 akçaya perdah (sırlama) edilecektir.
- 5-Fincanların bir yüzü 1 paraya çizilecektir.
- 6-Şehirde bulunan 24 fincan atölyesinden başkası açılmayacaktır.
- 7-Anlaşmadaki maddelere aykırı davrananlar ve kuralları bozanlara para ve hapis cezaları verilmesi kabul edilmektedir.

Bu dönemde ayrıca kurallara uymayanlara ölünceye kadar kürek mahkûmiyeti de verilebilmekteydi Anlaşma metni, usta, işveren, işçi ve kalfalara okunup imzalatılmıştır. Pek çok ismin geçtiği belgenin altında şahit ve tasdiktiler olarak Mefharül-Emacid vel-makam (övünülmeye ve makam sahibi olmaya layık olan şanslılar) Salih Ağa Kethüda-i Çavuşan-ı Eyalet-i Anadolu (Anadolu Eyaleti Kahyası), Umdetü'l Müderrisin (Hocaların hocası) Feyzi-zâde

Muhiddin Efendi, Fahr'lemsâl (övünülecek kişi) İbrahim Çavuş-ı Divan-ı Anadolu (Anadolu yazışma çavuşu) ve Abdülkadir Çavuş imzaları bulunmaktadır (Tunçoğlu, 1981-1982, s.777).

Cumhuriyet dönemine bakıldığında; 1923-1952 yılları arası, Kütahya çiniciliği açısından birçok gelişmeye sahne olmuştur. Örneğin 1930 yılında TBMM, "İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor" içinde "Toprak Mamulâtı" başlığı altında incelenen toprak, çini ve porselen eşyaların mevcut durumu değerlendirilmiş ve yapılması gerekenler açıklanmıştır. Kütahya seramik ve çiniciliği, 1931 yılında hazırlanıp 1934 yılında yürürlüğe giren I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nda da yer almıştır. Bu planda Teşvik amacıyla Kütahya'da bir seramik fabrikası kurulmasını öngören karar alınmıştır. 1900-1952 dönemi ayrıntılı olarak incelenirse; bu yıllar arasında Kütahya'da biryandan çeşitli sayıda atölyelerin açıldığı diğer yandan da kapandığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde açılan ve kurulan atölyelerin kısa ömürlü oldukları da görülmektedir. 1920 ve 1930 yılları arasında Kütahya'da çini üretiminden çok seramik üretimi yapılmıştır. Bu ürünler: çanaklar, çeşitli ebatlarda vazolar, farklı çaplarda tabaklar, derin kâseler, saksılar, günlük kullanım eşyaları ve gece lambalarıdır. 1923'ten 1952 yıllarına kadar toplamda on iki büyük çini fabrikası kurularak çiniciliğin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. 1950'li yılların sonuna gelindiğinde ise yedi çini fabrikası kalmıştır. Bunun nedenleri arasında, çini ve seramik üretiminin kendi pazarlarını porselene bırakmak zorunda kalışı ve üretimdeki teknolojik yetersizlik gösterilmektedir. 1960'lı yılları çinicilik sektörü için verimli bir dönem olmamış, 1960 yılında sadece beş adet çini atölyesi kalmıştır. 28 Mayıs 1963 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı, Odalar Birliği ve İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu ile Kütahya çini atölyesi sahipleri arasında çiniciliğin geliştirilmesi amacıyla bir protokol imzalanmıştır. Cumhuriyet döneminde çinicilikteki en hızlı gelişme, 1970'li yıllarda olmuştur. Bu dönemde çini fabrikalarının sayısı on sekize, çini pazarlayan işletmelerin sayısı ise yirmi ikiye ulaşmıştır. Bu dönemin ilginç bir yönü kooperatifleşme olgusudur. Bu da çinicilik sanayii açısından önemli bir gelişme oluşturmuştur. 1974 yılında S.S. (sınırlı sorumlu) Kütahya Çiniciliği Kalkındırma Küçük Sanat Kooperatifi, 140.000 TL sermaye ile kurulmuş ve 1977 yılında da bu kooperatifin amacı üretim, pazarlama ve tüketim olarak belirlenerek adı da S.S. Çini-Koop-Kütahya Çiniciliği Üretim Pazarlama ve Tüketim Kooperatifi olarak değişmiştir. Ayrıca 1974 yılında Kütahya porselen de kurulmuştur. 1978 yılında çinicilik sanayisinin gereksinim duyduğu hammaddeyi temin etmek için ve ortaklarına günün gereklerine uygun çağdaş ve teknik koşullara sahip birer işyeri sağlamak amacıyla S.S. Çini-Koop kurulmuştur. Çini-Koop, çamur tesisleri yapımına Federal Alman Cumhuriyeti İktisadi İşbirliği Bakanlığı'nın geri kalmış ülkelere yardım fonundan önemli ölçüde yardım yapılmıştır. 1980'li yıllardan itibaren önemli bir gelişme gösteren çini ve seramik sanatı, küçüklü büyüklü birçok atölyeye sahiptir. Bu atölyelerde çağdaş formların geleneksel motiflerle bezendiği başarılı çalışmaların yanında, turistik talebi karşılamak için de daha çok İznik desenlerini taşıyan seramikler üretilmiştir. 1984-85 yıllarında çiniciliğin geliştirilmesi, seramik sanatının yaygınlaştırılması ve gerekli kalifiye elemanlarının yetiştirilmesi amacı ile Kütahya Endüstri Meslek Lisesi'nde Mustafa Fazıl Baş, Nafiz Göğüş ve Celal Karabay gibi eğitmenler tarafından bugünkü Seramik Bölümü kurulmuştur. 1986 Temmuzunda 1. Milletlerarası Türk Çini ve Seramik Kongresi yapılmış, bu kongrede Türk çini ve seramik sanatının uluslararası alanda tanıtılması amaçlanmıştır.

Kütahya çiniciliğinin gelişmesi ve gittikçe yozlaşan desen ve motiflerin tekrar aslının oluşturulması ve orijinaline uygun halde uygulanması için, Prof. Hakkı İzzet tarafından "Kütahya Çini Desenleri Kursu" açılmış ve başarılı sonuçlar alınmıştır. Prof. Hakkı İzzet'in vefatıyla bu proje çalışması da son bulmuştur. 1989 yılına gelindiğinde ise, çini imalatı yapan işletme sayısı 58'e ulaşmış, çini pazarlayan işletme sayısı da elliye geçmiştir. Kütahya'da eğitim ve öğretim veren ilk Çini ve Seramik Programları, 1974-75 yıllarında Anadolu Üniversitesi'ne bağlı olarak Yay-Kur adı altında açılmıştır. 1992 yılında Dumlupınar Üniversitesi'ne bağlanmış ve tüzel kişilik olarak Anadolu Üniversitesi bünyesinden ayrılmışsada zaman zaman akademik anlamda Anadolu Üniversitesinin desteğini almaya devam etmiştir. Günümüzde ise Dumlupınar Üniversitesi;

Mühendislik ve Güzel Sanatlar Fakülteleri bünyelerinde Seramik Bölümleri kurulmuştur. Ayrıca Kütahya Meslek Yüksek Okulu bünyesinde daha önceden mevcut olan Ön Lisans düzeyindeki Seramik ve Çini Programları birleştirilerek Seramik-Cam-Çini Programı adını almıştır. Yine 1990'lı yılların başlarında "İznik" adlı çini kitabının yayınlanmasından sonra Kütahyalı çinicilerin neredeyse tamamına yakını ürünlerinde İznik çini desen ve motiflerini kopya etmeye başlamışlardır. Ancak Elhamra çini, Özen çini, Metin Çini ve Hamza Üstünkaya gibi bazı çiniciler Kütahya'ya ait çini desen ve motiflerini kullanmaya devam etmişlerdir. 1998 yılına gelindiğinde 2. Uluslararası Türk Çini ve Seramik Kongresi yapılmıştır. Eylül 2010 yılında çini ustası Sıtkı Olçar kendi adına çini sempozyumu düzenlemiştir. Ekim 2010 da ise Kütahya Valiliği, Belediye Başkanlığı, Dumlupınar Üniversitesi ve Kütahyalı Sektörel çalışan ve işveren yetkililerin de ortak çaba ve katkılarıyla, Günümüz Kütahya'sının Seramik ve Çinicilik Sektörünün, Bugünkü durumunu tartışmak amacı ile 3. Uluslararası Çini Sempozyumu ve 1. Avrasya Seramik Kongresi düzenlemiştir. Bu Sempozyum ve Kongrede sunulan bildiri ve sonuçlar sempozyum kitapçığında yer almıştır. Kütahya'da Ekim 2010'da yapılan 3. Uluslararası Çini Sempozyumu ve 1. Avrasya Seramik Kongresi doğrultusunda bir çini çalıştayı yapılmış ve bu çalıştay çerçevesinde Kütahyalı çinicilerin tamamına yakınının İznik Çini desen ve motiflerini kullandıkları görülmüştür. Ayrıca Günümüzde Kütahya'ya ait klasik desen, motif ve renklerin kullanılmadığı da tespit edilmiştir. 2014 ve 2015'li yıllar da Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü tarafından Kütahya seramik ve çiniciliğinin Üniversite öğrencilerine tekrar duyurulması amacı ile Dumlupınar savaşındaki milli ve manevi değerlerin genç nesillere hatırlatılması ile dünyaca tanınan ve aslen Kütahyalı olan Evliya Çelebinin aziz hatıralarını yaşatmak için I ve II. Dumlupınar Seramik, I ve II. Evliya Çelebi Çini Yarışmaları düzenlenmiştir. 2018 yılında Kütahya şehri UNESCO tarafından Yaratıcı Şehirler Ağına dâhil edilmiştir. Kütahya çiniciliği bugün alt ve üst yapısıyla en üst noktalara gelmekle beraber ticari kaygılar eşliğinde yapılan bazı üretimlerin sıradanlığı ile İznik desen ve motiflerinin sıklıkla kullanıldığı da görmezlikten gelinemez. Bu açıdan irdelendiğinde Kütahya çini sektöründe kendilerine has desenlerin kullanılmadığı gözlerden kaçmamaktadır. Kütahyalı çiniciler günümüzde ekonomik açıdan ayakta kalma ve var olma çabasını içindedirler.

2. Kütahya Seramik Ve Çiniciliğinin Gerileme Nedenlerine Genel Bakış

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başlarındaki Kütahya çiniciliği incelendiğinde yeni bir dönemin başladığı görülecektir. 1860'lı yıllarda, Kütahya'da ikamete mecbur bırakılan Mücellit (Ciltçi) Mehmet Hilmi Efendi, Kütahya'da Ermeni asıllı Karabet usta ile ortak çini atölyesi kurar. Daha sonra af edilmesine rağmen Kütahya'dan ayrılmayıp çalışmalarına Kütahya'da devam eden Mehmet Hilmi Efendi ilerleyen yaşından dolayı doğum yeri olan İstanbul'a geri dönerken atölyesini o dönemlerde çirak olarak yetiştirdiği ve mutemedi olarak kabul ettiği Hafız Mehmet Emin Efendi'ye emanet eder. İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra da vârisiz olarak vefat eder (Çini, 1991, s.19). Mehmet Hilmi Efendi'den kendisine kalan atölyesinde çiniler ürettirip atölyesini daha da genişleten Hafız Mehmet Emin Efendi, çalıştırdığı işçi sayısını 150'ye kadar çıkarma başarısını gösterir.

Aynı zamanda da atölyesinde ürettiği çinilerin pek çoğunun altına "Amel-i Mehmed Emin Telamiz-i Mehmed Hilmi, Kütahya" ibaresini yazmak suretiyle ustasının kendisine bıraktığı maddi ve manevi mirasa ahde vefasını da göstermek istemiştir (Bilgi, 2005, s.15).

Hafız Mehmet Emin Efendi Kütahya Mutasarrıflığı (Valiliği) vasıtasıyla da 1917 tarihli dilekçesiyle Ticaret Nezareti'ne (Bakanlığı) başvuruda bulunmuş, maddi ve manevi talepte bulunarak 150 işçi çalıştırdığından ve o güne kadar emsali yapılmamış büyüklükteki bir fırın inşaatından bahsetmiştir. Ayrıca bu yüzyılda Fuat Paşa'nın yazdığı şu yazı da dikkat çekmektedir; "19. yüzyılın başlarından itibaren gerilemeye başlayan Kütahya çiniciliği bu yüzyılın sonlarında durma noktasına gelmişti. 1893-1908 yılları arasında Kütahya'da valilik yapan Giritli Fuat

paşa'nın İstanbul'a gönderdiği 1907 tarihli raporda üç yüzyıl evvel çalışmakta olan üç yüz çini atölyesi varken, 1795'de bu sayının yüze indiğini, son yıllarda ise sadece Hafız Mehmet Efendi ile Hacı Artin Minasyan atölyelerinin kaldığını ve bunların da kapanmak üzere olduğunu belirtmektedir" (Demirsar, Arlı, 2003, s.338). Kütahya çiniciliğinin gerileme veya duraklamaya başlamasının ilk sinyalleri 1795'teki fermanla da anlaşılmaktadır. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın çıktığı 1915'li yıllarda çoğunluğunun çini ve seramik ustalarının oluşturduğu 1400 Ermeni'nin Kütahya'dan ayrılması yeni ustaların yetiştirilmemiş olması, hammaddelerdeki kalite düşüklüğünün baş göstermesi, eski ustaların kendi bilgi ve becerilerini bir sır gibi saklamaları ve bir başka çırağa aktarmadan ölüp gitmeleri çiniciliğin gerilemesi nedenleri arasında gösterilmektedir. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında eski İznik çini motiflerine dönülmüştür. Günümüz Kütahya'sında İznik desenleri örnek alınarak seramik üretimine devam edilmiş olsa da Kütahya çiniciliği asrın yarısına (21.yy.) doğru modern anlayışlı bir döneme girmiş, klasik Kütahya çini desenlerinden büyük çoğunlukla uzaklaşmıştır (Güney, Güney, [t.y.], s.142). Kütahya çiniciliğinin gerileme nedenlerinden bazıları da ekonomik kaygılardan kaynaklanan ucuz maliyet ve özensiz el dekorlarının çoğalması ile merdiven altı tabir edilen üretimin artması olarak gösterilebilir. Ekonomik çıkmazlar yeni desen ya da uygulama tarzlarının meydana gelmesine neden olmuştur. Klasik çini uygulaması dışında yeni tekniklerin oluşturulması ve serigrafik tahrir baskıları ile mümkün olduğunca fazla ve ucuz üretimin yapılması yanında ekonomik döngünün yetersizliği de Kütahya çiniciliğinin gerilemesinde etken olmuştur. Kütahya çiniciliğinin gerileme nedenleri ile ilgili Kütahya'nın UNESCO ödüllü çini ustaları ile 2010 yılında yapmış olduğum röportajda;

Sıtkı Olçar, "Japonlara bakıyorsunuz hala odunlu fırın pişirimi gerçekleştirilirken, Kütahya'da benim dışımda odunlu fırın bulunduran kalmadı gibi. Çini-Koop ve Elhamra'da odunlu fırınlar yıkıldı. Bunların yıkılmaması için çaba sarf ettim ama başaramadım. Yalnız kaldım. Kütahya'da odunlu fırınların kullanımı kalmayınca, Kütahyalı fırın yakan ustalar da kalmadı, yok oldu. Bu olumsuz gelişmelere sesini çıkarmayıp, göz yuman Kütahyalı yetkililer, geleneğimize sahip çıkmada gerekli özeni gösteremediler/gösteremediler. Tüm bunlardan özetlersek; Kütahya'daki bugünkü yöneticilerin yanlış uygulamaları, çiniciliğin gelişimine sekte vurmaktadır. Örneğin Belediye 30-35 çini atölyesine baskın yaptı. Bizleri vergi kaçakçısı gibi gösterdiler ve Eskişehir yolu üzerindeki atölyemi kaçak diye yıkmak istediler. Ustalar dükkânlarını kapatıp İznik'e gittiler. Evlerde tek başlarına çini tabak boyayan insanları çok önemli ustalar olarak gösterip, bizleri önemsiz gibi yansıtmaya çalıştılar. UNESCO bana yaşayan kültür hazinesi olarak ödül verirken, Kütahyalı yöneticiler ise bizleri önemsiz gösterme çabası içindeler. Yetkili ama bilgisiz yöneticiler ile çinicilik tahribata uğradı ve uğramaktadır. Dumlupınar Üniversitesi'nden de yeterli destek gelmedi. Bugünkü çiniciler 35-40 yıllık çinicilerdir ve bu çiniciler ile yıllarca evlerinde tahrir ustası olarak çalışan iyi ustalar da dahil olmak üzere hiçbirimizin biyografimiz yoktur. Çinicilerin kayıtları yoktur. Kütahya'da çini dekoru çizen, tek başına çalışan kadınlardan bile işyeri açılış ruhsatı isteyen yetkililer, evinin iâşesini oluşturmaya çalışan fakirfukarayı da korkutmuş, çinicilik işini bırakmışlardır. Tüm bu yanlış uygulamalar, çiniciliğin ekşiye gidişine sebep olmaktadır. Gaziantep'te bulgur kırma tesislerinden %1 KDV alınırken, Kütahya'da çiniciler devletten hiçbir yardım görmediği halde %18 KDV ödemektedirler. Başbakanlığa ve Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası'na verdiğim dilekçeler akim (sonuçsuz) kalmıştır" demektedir.

Mehmet Gürsoy ise, "Kütahya çiniciliğinin 14. yüzyıldan bu yana 600 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, geçmişe yönelik birkaç parça çiniden başka günümüze ulaşmış, kayda değer hiçbir çini ürün bulunmamaktadır. Var olanlardan birkaçı Sadberk Hanım Müzesi'nde, birkaçı da yurt dışında Kütahyalı Abraham imzasını taşımakta ve pek de üst kalite işler sayılmamaktadır. "Kütahya şehri çiniciliğin başkenti olarak lanse edilmek istense de uygulamalardaki büyük noksanlıklar görmezlikten gelindiği gibi, bunların giderilmesine çalışılacağına, Dumlupınar Üniversitesi tarafından uygulanan bir "Bologna" süreci kapsamında, Kütahya Meslek

Yüksekokulu'nda var olan iki yıllık Çinicilik Bölümü kapatılarak, bu bölüm seramik ile birleştirilip adı da "Seramik-Cam-Çini" oluyor. Çinicilik mesleği iki yılda öğrenilemeyeceği gibi bu bölümün dört yıllığa çıkarılmasına da çalışılmamıştır. Güzel Sanatlar Fakültelerinde geleneksel sanatlardan Çini Bölümü bulunmakla beraber, Kütahya'da dört yıllık bölüm olmadığı gibi iki yıllık bölüm de kapatılmış ve Kütahya'da eğitim alanında çinicilik defteri kapatılmıştır. Ayrıca Kütahya'nın yerel ve bürokratik makamlarca iyi tanıtılması, reklamının yapılması da şarttır" diye ifade etmektedir. 19. yy.'a geldiğinde klasik Türk seramiklerini taklit eden düşük kalitede ürünler imal edilmeye başlanmıştır. Kütahya da 19. yy. sonu ile 20. yy.'ın başlarında eski İznik çini motiflerine tekrar dönülmüştür. Kütahya'ya ait çini motif veya desenleri yok denecek kadar az usta tarafından kullanılmaktadır. Bunların başında El Hamra çini ve Hamza Üstünkaya gelmektedir. Kütahya çiniciliğinin istenilen yerde olmamasının nedenlerinden bazıları da: Milenyum tekniği denilen yeni bir tekniğin sıkça kullanılması orijinal Kütahya çini motiflerinden daha da uzaklaşılmasına neden olmuştur. Ayrıca PVC tekniği, Zar baskı Tekniği gibi teknik kolaylıklara gidilmesi satış potansiyelini artırsa da el dekoru uygulamaların zayıflamasına neden olduğu düşünülmektedir.

3. Sonuç Ve Öneriler

Kütahya çiniciliğinin bugünkü sorunları ve gerileme nedenleri ile yeniden kendi desen ve motiflerin kullanılması ve gelişimi ile çiniciler tarafından yapılan önerilerin tespiti için yerinde inceleme yapılmıştır. 100 kadar çinici ile görüşülerek aşağıdaki öneriler oluşturulmuştur: Kütahya çinicilerinin kooperatifleşmesinde yarar vardır. Bu konuda yapılacak olan girişimlere bir an önce hız kazandırmak, bu sektörde çalışanların faaliyetlerini daha sağlıklı yürütmeleri açısından büyük önem arz etmektedir. Kütahya çinilerine ait klasik orijinal formlar, renkler ve klasik motifler ortaya çıkartılarak bir vakıf bünyesinde kayıt altına alınmak suretiyle korunup geliştirilmelidir. Kütahya seramik ve çinileriyle ilgili çalışma, araştırma ve yeni gelişmelerin paylaşılması için Kütahya çinileriyle ilgili sempozyum ve kongrelerin en az iki yılda bir düzenli olarak yapılması, Kütahya ve Türk çiniciliğinin gelişimi açısından önem teşkil etmektedir. Kütahya'da ulusal ve uluslararası düzeyde gelenekselleşmiş çini ve seramik fuarları ve festivalleri düzenlemek önemlidir. Kütahyalı çini ustalarının daha verimli olmaları ve ekonomik kaygılardan uzak olmaları ile çalışma ortamlarının daha sağlıklı ve düzenli olması kaçınılmazdır. Çini sektöründeki vergi düzenlemelerinin, girişimcileri teşvik edici kapsamda tekrar ele alınması gerekmektedir. Eski çinilerin konservasyonunun (noksanlıkların tamamlanması) doğru yapılabilmesi için eğitim kuruluşlarının bu konudaki çalışmalara katkıda bulunmaları açısından daha çok önem vermeleri gerekmektedir. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde Seramik Bölümünün yanında lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde Çini Restorasyon ve Konservasyon bölümünün kurulması oldukça önemli görülmektedir. Bu sayede çeşitli araştırma ve projelerin gerçekleştirilmesinin bilimsel alt yapısı oluşturularak Kütahya'nın çinicilik alanında sahip olduğu stratejik üstünlüklerin daha da ileriye götürülmesi amaçlanmalıdır. Geleneksel Kütahya çini motif ve desenlerinden oluşan özgün duvar karolarının, günümüz mimarisinin iç ve dış mekânlarında kullanımı teşvik edilmelidir.

Bu durum sayesinde çininin, dini yapılarda kullanıldığı gibi sivil mimaride de kullanımı yaygınlık kazanacaktır. Bu alanlara özgü ürünlerin mimari ya da yapı estetiğinin önemli detayları olacak şekilde tasarımına yönelik çalışmaların sürdürülmesi ve eğitimlerinin ilgili fakülte ve yüksek okullarda verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çinicilik sektörünün hem ekonomik hem de kültürel yönden sürdürülebilir bir tüketim döngüsü daha da geniş kapsamda ele alınacak şekilde bir yapıya kavuşturulacaktır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi veya özel okullarda, anaokulları ve ilköğretim düzeyi başta olmak üzere, öğrencilerin sanata olan ilgilerini, yaratıcılıklarını otaya çıkartmak, seramik ve çini çalışmalarında bulunmalarını sağlamak amacıyla, ders programının oluşturulmasını sağlayacak düzenlemelerin bir an önce yapılması da gerekmektedir. Devlet üniversiteleri başta olmak üzere seramik ve çini sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin çeşitli

organizasyonlarla, bir araya gelmelerinin sağlanması, ayrıca küçük ölçekli işletme ürünlerinin, büyük ölçekli işletmelerdeki gibi belirli bir kalite ve standardizasyonuna sahip olmaları açısından yine devlet üniversitelerince çeşitli projelerin üretilmesi ya da çalışmaların yapılması önemli görülmüştür. Akademik personel ile alaylı denilen çini sektörü çalışanlarının diyalog kopukluğunun giderilmesi ve yeni fikirlerin paylaşılması Kütahya çinilerinin daha bilinçli yapılmasına katkı sağlayacaktır. Eleman yetiştirme sürecinde tahakkuk eden sigorta primlerinin, işveren yerine kamu kesimince karşılanması bu sektörün gelişmesine katkıda bulunacağı da öngörülmektedir.

Kaynakça

- Aksungur, M. (1989). “Çiniciliğin Kütahya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısındaki Yeri”, Kütahya İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 15. Kuruluş Yılı Armağanı, Eskişehir: Anadolu Ün. Basımevi.
- Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi, C.VI, İstanbul: İletişim, 1986-1987.
- Anadolu Medeniyetleri Müzesi Katalogu, Ankara, t.y.
- Atalay, M. (1983). Kütahya Çinicilik Sanayinin İncelenmesi, *Eskişehir: Anadolu Ün. No:10, İİBF Yay No:5.*
- Bilgi, H. (2005). *Kütahya Çini ve Seramikleri*, İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı.
- Çini, R. (1991). *Türk Çiniciliğinde Kütahya*, İstanbul: Uycan.
- Çizer, S. (2005). “Günümüzde Terra Sigillata”, *Seramik Türkiye*, (Seramik Federasyonu Dergisi, No:9, Mayıs-Haziran.
- Demirsar, Arlı, V. B. (2003). “Kütahya Çiniciliği”, *Anadolu Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, Ed. Gönül Öney, Zehra Çobanlı, İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.2003.
- Gülaçtı, N. (2011). “Günümüz Kütahya'sında Seramik-Çini Üretimi Ve Durum Tespiti”, (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Ocak- Eskişehir.
- Güney, K. Z. ve Güney, A. N. *Osmanlı Süsleme Sanatı*, Ankara: SFN LTD. ŞTİ. (t.y).
- Kürkman, G. (2005). *Toprak Ateş Sır: Tarihsel Gelişimi, Atölyeleri ve Ustalarıyla Kütahya Çini ve Seramikleri*, İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı, Mas Matbaacılık A.Ş.
- Öney, G. (1987). *İslam Mimarisinde Çini*, İzmir: Ada Yayınları.
- Özgüç, T. (1944). “Yortan Mezarlık Kültürüne Ait Yeni Buluntular”, *Belleten*, C.8, İstanbul.
- Özudoğru, Ş. (1990). *Seramik Sanatı Tarihi Yayınlanmış Ders Notları*, Eskişehir: Anadolu Ün. Uygulamalı Güzel Sanatlar Yüksekokulu.
- Tunçoğlu, İ. (1981-1982) “Kütahya Turizmi ve Gelenekleri”, *Kütahya*, İstanbul: Kütahya Belediyesi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1932). *Kütahya Şehri*, İstanbul: Devlet Matbaası.